

**НОРМА ПРАВА ЯК КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ЦЕНТР ПРАВОРОЗУМІННЯ:
ТРАДИЦІЙНІ ТА СУЧАСНІ ПІДХОДИ****THE LEGAL NORM AS A CONCEPTUAL CENTER OF LEGAL UNDERSTANDING:
TRADITIONAL AND CONTEMPORARY APPROACHES**

Горошко В.О., здобувач кафедри права та публічного управління

ЗВО «Університет Короля Данила»

ORCID ID: 0009-0002-9563-4665

Метою статті є комплексне теоретико-правове осмислення еволюції уявлень про правову норму як центральну категорію праворозуміння. Дослідження спрямоване на виявлення трансформації функцій, змісту та методологічного статусу правової норми від класичних позитивістських підходів до сучасних постпозитивістських, герменевтичних і аксіологічних концепцій, а також на обґрунтування необхідності її інтегративного розуміння в умовах глобалізації, цифровізації та зростання ролі міждисциплінарних правових практик. Результати дослідження свідчать про те, що правова норма зазнала сутнісної трансформації в межах загальної еволюції праворозуміння від класичного нормативізму, який трактує норму як жорстко визначене та санкціоноване державою правило, до сучасного уявлення про норму як динамічну, ціннісно навантажену й інтерпретативну конструкцію. Установлено, що традиційне позитивістське розуміння норми забезпечувало стабільність і передбачуваність правового регулювання, проте в сучасних умовах глобалізації та плуралізму правових джерел таке трактування є недостатнім. Виявлено, що сучасне правознавство тяжіє до інтегративної моделі норми, яка поєднує її формальну визначеність із аксіологічною легітимністю та комунікативною гнучкістю. Норма розглядається як носій не лише регулятивної, а й культурної та дискурсивної функції, що відображає правову ідентичність суспільства. Особливої актуальності набуває питання правової визначеності в умовах м'яких форм нормотворення і розмиття меж між нормами та принципами. У результаті дослідження обґрунтовано доцільність переосмислення категорії «норма права» з позицій міждисциплінарного підходу, який дозволяє враховувати не лише юридичні, а й соціальні, культурні та моральні детермінанти її формування та дії. Наукова новизна полягає в системному аналізі трансформації уявлень про норму права як ключовий елемент праворозуміння в контексті зміни методологічних підходів – від нормативізму до постпозитивістських та інтегративних концепцій. У межах дослідження вперше узагальнено й зіставлено класичні та сучасні трактування правової норми з урахуванням її аксіологічного та герменевтичного потенціалу. Запропоновано бачення правової норми не лише як формального припису, а як складного багаторівневого феномену, що виконує водночас регулятивну, ціннісну та комунікативну функції. Уточнено методологічні підходи до її аналізу та обґрунтовано необхідність переосмислення поняття нормативності в умовах правового плуралізму, цифрової трансформації й розширення меж правового впливу поза межами традиційного закону.

Ключові слова: норма права, праворозуміння, юридичний позитивізм, нормативність, аксіологія права, герменевтика, правова визначеність, цифровізація права.

The objective of this article is to conduct a comprehensive theoretical and legal examination of the evolution of ideas concerning the legal norm as a central category of legal understanding. The research aims to identify the transformation of the function, content, and methodological status of the legal norm—from classical positivist approaches to contemporary post-positivist, hermeneutic, and axiological concepts as well as to substantiate the necessity of its integrative interpretation in the context of globalization, digitalization, and the growing role of interdisciplinary legal practices. The study reveals that the legal norm has undergone a significant transformation within the general development of legal understanding: from classical normativism, which conceives the norm as a strictly defined and state-sanctioned rule, to modern views of the norm as a dynamic, value-laden, and interpretative construct. It is established that traditional positivist understanding ensured stability and predictability of legal regulation; however, in the current context of globalization, digitalization, and pluralism of legal sources, such an approach proves insufficient. Contemporary legal scholarship increasingly gravitates toward an integrative model of the norm, combining its formal definiteness with axiological legitimacy and communicative flexibility. The norm is seen not only as a regulatory instrument but also as a bearer of cultural and discursive functions, reflecting a society's legal identity. Special attention is drawn to the issue of legal certainty amid the proliferation of soft law and the blurring of boundaries between norms and principles. The study substantiates the relevance of rethinking the category of "legal norm" through an interdisciplinary lens, which considers not only legal but also social, cultural, and moral determinants of its formation and functioning. The scientific novelty lies in the systematic analysis of the transformation of perceptions of the legal norm as a core element of legal understanding, in the context of shifting methodological paradigms from normativism to post-positivist and integrative concepts. For the first time, classical and contemporary interpretations of the legal norm are generalized and compared, taking into account their axiological and hermeneutic dimensions. The article proposes a vision of the legal norm not merely as a formal prescription but as a complex, multi-level phenomenon that simultaneously performs regulatory, value-oriented, and communicative functions. Methodological approaches to its analysis are clarified, and the need to reconsider the notion of normativity is argued, especially under conditions of legal pluralism, digital transformation, and expanding forms of legal influence beyond traditional statutory frameworks.

Key words: legal norm, legal understanding, legal positivism, normativity, axiology of law, hermeneutics, legal certainty, digitalization of law.

Актуальність теми. У добу правової глобалізації, цифрової трансформації та зростання правового плуралізму актуалізується потреба в оновленні фундаментальних правових понять, зокрема категорії норми права. Традиційне трактування правової норми як формально визначеного й державою санкціонованого правила поведінки вже не здатне повною мірою відобразити складність і багатоглибність сучасного правового регулювання. Виникають ситуації, коли юридична сила нормативного припису не супроводжується чіткою санкцією, а його дія залежить від контексту, цінностей і практики тлумачення. Такий зсув вимагає нового підходу до правової норми як до елемента, що не лише регулює, але й відображає правову культуру, інтерпретується в комунікації, легітиміється ціннісно і функціонує у відкритому, а не лише нормативно замкненому середовищі.

Відсутність єдиного підходу до визначення змісту й функцій норми права породжує теоретичні суперечності, ускладнює правозастосування та підриває передбачуваність правового впливу. Це актуалізує необхідність комплексного дослідження еволюції уявлень про правову норму в контексті праворозуміння з урахуванням класичних доктрин, постпозитивістських підходів і міждисциплінарної аналітики.

Аналіз досліджень і публікацій. Аналіз сучасної наукової літератури свідчить про зростаючий інтерес до переосмислення поняття правової норми в умовах зміни парадигм праворозуміння. У дослідженнях простежується тенденція до ускладнення її змісту, акцент на її аксіологічному, комунікативному та інтерпретативному вимірах. Водночас спостерігається методологічна фрагментарність

і відсутність єдиної концептуальної моделі норми, що враховувала б сучасні виклики правового розвитку. Це зумовлює необхідність комплексного аналізу норми як багатовимірної категорії в контексті еволюції правової думки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження норми права як основи праворозуміння потребує комплексного підходу, що поєднує загальнонаукові та спеціально-юридичні методи. Застосування методу аналізу та синтезу дозволяє виявити структуру правової норми, її елементи та функціональні зв'язки в межах правової системи. Порівняльно-правовий метод дає змогу зіставити традиційне та сучасне бачення норми в межах різних правових систем і доктрин. Історико-правовий метод дозволяє простежити глибоку еволюцію уявлень про правову норму, від її первісного трактування як вираження божественної чи природної волі у контексті античної та середньовічної правової думки до класичного нормативізму Нового часу, де норма сприймається як продукт волі суверена, зафіксований у формі закону. Цей метод відкриває можливість реконструкції змін у розумінні сутності норми в контексті зміни соціального устрою, світоглядних домінант і парадигм права. Зокрема, перехід до постпозитивістських підходів герменевтики, комунікативної теорії, теорії справедливості демонструє зростаюче усвідомлення того, що правова норма не існує у відірв'ї від цінностей, культурного контексту та соціальної рефлексії.

Герменевтичний підхід дає змогу подивитися на норму не як на замкнений, завершений текст, а як на смисловий простір, відкритий до інтерпретації суб'єктами права. Зміст норми формується не лише в момент її формулювання законодавцем, а в процесі її прочитання, тлумачення й застосування у конкретних життєвих ситуаціях [10, с. 143-161]. Таким чином, правозастосування перестає бути механічним «зчитуванням» норми натомість воно виступає творчим актом праворозуміння, в якому норма набуває реального змісту. Герменевтика дозволяє розкрити цю глибинну динаміку між формальним текстом і його реальним функціонуванням у правовій системі.

Аксіологічний метод, у свою чергу, звертає увагу на те, що норма права не є нейтральною конструкцією вона завжди втілює певні ціннісні орієнтири, які легітимують її існування та визначають її сприйняття в суспільстві. Аналіз нормативності без урахування ціннісного контексту зводить право до технічного інструментарію, втрачаючи при цьому його гуманітарну, культурну та етичну сутність. Саме аксіологічний підхід дозволяє оцінити норму не лише з погляду її формальної коректності, а й через її відповідність принципам справедливості, людської гідності та загального блага. Крім того, цей підхід дозволяє простежити, як правові норми впливають на формування правосвідомості, тобто як вони інтеріоризуються в уявленнях індивідів і суспільства про право, обов'язок і соціальну справедливість [5, с. 28-34].

У загальнотеоретичному сенсі норма права розглядається як загальнообов'язкове правило поведінки, встановлене або санкціоноване державою, яке має формальну визначеність, забезпечується механізмом примусу та регулює суспільні відносини. У філософсько-правовому контексті норма постає не лише як техніко-юридичний інструмент, а як прояв нормативного порядку, що втілює суспільні цінності, принципи справедливості та загального блага. Сучасна правова думка схильна трактувати норму не лише як фіксовану модель поведінки, а як динамічну комунікативну конструкцію, що формується в межах правового діалогу.

Важливим елементом методологічного аналізу є розмежування норми права, правового припису та правової установки. Норма є узагальненою моделлю правомірної поведінки. Правовий припис це конкретна юридична формула, в якій реалізується норма, зокрема в актах законодавства [13, с. 214]. Натомість правова установка – це вну-

трішнє сприйняття норми суб'єктом, яке формує мотивацію до правомірної поведінки. Таке розмежування дає змогу повніше розкрити зв'язок між текстуальною формою права та його реальним функціонуванням у суспільстві.

У межах класичної правової доктрини норма права традиційно розуміється як формально визначене, загальнообов'язкове правило поведінки, що встановлюється або санкціонується державою. Такий підхід ґрунтується на юридичному позитивізмі, який ототожнює право із системою норм, що мають незалежний від моралі, релігії чи ідеології характер. Основним джерелом легітиматії правової норми вважається державна воля, яка надає їй обов'язкової сили через механізми правотворення і санкційного забезпечення.

Центральними рисами правової норми в позитивістській парадигмі виступають зовнішня визначеність, однозначність та санкційна природа, що уможлиблює її чітке застосування незалежно від оцінки змісту з позиції моралі чи справедливості [11, с. 146]. Такий формалізм дозволив створити систему, яка забезпечує високу ступінь передбачуваності та стабільності, особливо в умовах становлення буржуазної правової держави та кодифікованих правопорядків. Правозастосування в цьому підході зводиться до механічної субсумції: суддя лише співвідносить факти справи з існуючими нормами, не маючи повноважень на їх творче тлумачення чи оцінку [9, с. 272].

Норма, у цьому розумінні, є не лише основною клітинкою права, а й універсальною конструкцією, що передбачає повну нормативну замкненість системи. В межах цієї доктрини право постає як логічно впорядкована структура, де кожна норма має чітке місце, а правова система функціонує як замкнений, самодостатній механізм. Відомий представник нормативізму Г. Кельзен вважав, що право слід очищати від усіх позаюридичних факторів, зокрема етики та політики, задля збереження його наукової «чистоти» [4, с. 204-231].

Проте таке трактування, незважаючи на свою догматичну ясність, зазнало численної критики у XX столітті. Вказується, що правові норми не можуть існувати в соціальному вакуумі й не можуть бути ефективно застосовані без урахування ціннісного, контекстуального та інтерпретаційного аспекту. Зокрема, у працях представників герменевтики, соціології права та філософії права стверджується, що формальний підхід не здатен адекватно відобразити складність соціального життя, де правові ситуації часто мають багатозначний і неоднозначний характер [13, с. 33-42].

Крім того, в умовах глобалізації, мультикультурності, плюралізму джерел права (національних, міжнародних, корпоративних, етичних), жорстка нормативна ієрархія класичного типу не завжди здатна забезпечити ефективність регулювання. У зв'язку з цим відбувається поступова реконцептуалізація норми права вона починає розглядатися не лише як імператив, а як смислова структура, яка формується в контексті правозастосовчої та комунікативної практики [1, с. 157].

На нашу думку, хоча позитивістське розуміння норми зберігає своє значення в умовах правової визначеності та формалізованого регулювання, сучасне правове середовище потребує інтегративного бачення, де норма поєднує в собі юридичну обов'язковість, ціннісну обґрунтованість та відкритість до інтерпретації. Такий підхід дозволяє налагодити баланс між правовою передбачуваністю й гнучкістю, між «буквою закону» і «духом права», що особливо важливо для розбудови демократичної правової держави.

У сучасному правознавстві поняття норми права зазнало суттєвих змін під впливом постпозитивістських, герменевтичних, соціологічних та культурологічних підходів. Правова норма дедалі частіше розглядається не як однозначне правило, задане зверху, а як результат інтер-

претації, правового дискурсу та соціального досвіду [12, с. 273-289]. Такий підхід виводить норму за межі суто формального тексту, надаючи їй динамічного та контекстуального характеру.

Зміщується акцент із фіксованої структури норми на процес її застосування та сприйняття, де важливу роль відіграють інтерпретатори суди, адміністрація, суспільство. Це перетворює норму на елемент комунікації, в якій формується правовий сенс, залежно від контексту, цінностей і практичних обставин.

У межах такого бачення розвиваються межі між нормами і принципами, між імперативними вимогами та декларативними положеннями. Зокрема, в умовах розвитку *soft law*, міжнародних правових стандартів, корпоративних кодексів і етичних регламентів, норми дедалі частіше мають рекомендаційний або політичний характер, але при цьому справляють реальний регулятивний вплив. Це ставить під сумнів чітку дихотомію «обов'язкове – необов'язкове» у праві [10, с. 210].

Крім того, на зміст і функції норми суттєво впливають глобалізаційні процеси, цифровізація правового середовища та мультикультурність сучасного суспільства. Норми стають гнучкішими, відкритішими до адаптації, а також орієнтованими на баланс між універсалізмом і локальними цінностями. У цих умовах норма права перестає бути лише формальним імперативом і дедалі більше набуває значення ціннісного, культурного та комунікативного орієнтира, що формує сучасне праворозуміння.

У контексті теоретико-правового осмислення норма права виступає не лише як базовий структурний елемент правової системи, а й як концептуальний центр праворозуміння. Саме через норму реалізується зв'язок між абстрактною ідеєю права та конкретною правовою реальністю. Вона є інтерпретаційним орієнтиром, який спрямовує юридичне мислення та забезпечує єдність правозастосування [2, с. 133-146].

Зміна уявлень про природу правової норми веде до трансформації самого праворозуміння. Якщо в класичній моделі норма сприймалася як статичне правило, сформульоване раз і назавжди, то сучасне бачення тяжіє до розуміння її як динамічного процесу, що відбувається в комунікації між суб'єктами права. Право перестає бути лише фіксованою системою норм, воно постає як відкритий текст, сенс якого формується в контексті його застосування.

У цьому зв'язку особливо важливим є аксіологічний потенціал норми, що полягає в її здатності виражати правові цінності, моральні орієнтири та суспільні очікування. Одночасно норма набуває комунікативної функції, вона не просто регулює поведінку, а забезпечує взаєморозуміння між суб'єктами, створює простір для легітимного діалогу в межах правової системи [8, с. 422-451].

Таким чином, правова норма в сучасному дискурсі це не лише технічний інструмент регулювання, а багатовимірною правова конструкція, що є ядром праворозуміння

і відображає поєднання нормативності, ціннісного змісту та соціального контексту.

Сучасна трансформація правових норм супроводжується низкою викликів, які вказують на методологічну й практичну недостатність традиційної концепції норми. Однією з ключових проблем є ускладнення формалізації норм у сферах, що динамічно розвиваються міжнародному, інформаційному, екологічному праві [7, с. 116-132]. У цих галузях право часто спирається на відкриті формулювання, принципи, рекомендації або *soft law*, що ускладнює їх однозначне юридичне тлумачення і застосування.

Із цим пов'язана проблема правової визначеності, яка є наріжним каменем верховенства права. Гнучкість, адаптивність і відкритість норм, які є необхідними в умовах складності сучасного правового регулювання, водночас можуть спричиняти правову невизначеність, розмитість меж дозволеного і забороненого, неоднозначність тлумачень [6, с. 34]. Це особливо актуально у сфері цифрових технологій, де нормативна база постійно відстає від технологічного розвитку.

У цьому контексті постає завдання формування оновленої теорії правової норми, яка враховуватиме не лише її текстуальну і формальну природу, а й комунікативну, інтерпретаційну, аксіологічну та культурну складові. Перспективним напрямом є інтегративне розуміння норми як динамічної конструкції, що функціонує на перетині нормативного змісту, соціального контексту та ціннісного наповнення. Такий підхід може забезпечити баланс між гнучкістю сучасного права й необхідністю збереження правової визначеності та ефективності регулювання [3, с. 143-157].

У результаті проведеного дослідження встановлено, що норма права еволюціонувала від статичного, формально визначеного припису основи позитивістського праворозуміння до багатовимірної конструкції, яка в сучасному правовому полі виконує не лише регулятивну, а й аксіологічну та комунікативну функції. Така трансформація відображає зміну парадигми праворозуміння від права як сукупності правил до права як відкритого дискурсу, в якому норма набуває значення в процесі інтерпретації та взаємодії.

Визнано необхідність переосмислення категорії нормативності: сучасні виклики глобалізації, динамічність суспільних процесів, цифровізація вимагають оновленого підходу до розуміння норми як гнучкого й адаптивного механізму правового впливу. Традиційне бачення нормативності вже не здатне повністю відобразити складність і багатовимірність сучасного права.

У підсумку обґрунтовано доцільність інтегративного підходу до норми права, який поєднує її формальну визначеність, ціннісне навантаження та комунікативну здатність. Такий підхід сприяє більш адекватному розумінню ролі норми в сучасному правопорядку та відкриває перспективи для подальшого розвитку теорії права в умовах швидкоплинних соціальних трансформацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білозьоров Є.В., Власенко В.П. Теорія держави та права: навч. посіб. за заг. ред. С.Д. Гусарева, О.Д. Тихомирова. Київ: НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.
2. Бутенко В.П. Теорія держави і права: курс лекцій. Київ: КНЕУ, 2010. 320 с.
3. Іванов В.М. Історія держави і права України: підручник. Київ: МАУП, 2007. 552 с.
4. Кельзен Г. Чиста теорія права. пер. з нім. М. Кнайта. Київ: Видавництво «Київський університет», 2005. 356 с.
5. Савченко Л.О. Норма права у контексті сучасного праворозуміння. *Право України*, 2021, № 3, с. 28–34.
6. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: підручник. Харків: Еспада, 2011. 125 с.
7. Фуко М. Воля до істини: вибрані праці з філософії права. Київ: Ніка-Центр, 2016. 205 с.
8. Шевченко А.Є., Кудін С.В. Історія держави і права України: навч.-метод. посіб. Вінниця: ТОВ «Твори», 2020. 688 с.
9. Foucault M. *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. New York: Vintage Books, 1995. 320 p.
10. Gadamer H.-G. *Truth and Method*. New York: Continuum, 2004. 250 p.
11. MacCormick N. *Institutions of Law: An Essay in Legal Theory*. Oxford: Oxford University Press, 2007. 320 p.
12. Raz J. *The Authority of Law: Essays on Law and Morality*. Oxford: Oxford University Press, 2009. 410 p.
13. Twining W. *General Jurisprudence: Understanding Law from a Global Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009. 370 p.